

Irena Ivanović

Znanost i (anti)realizam

Andrej Ule, *Znanost i realizam*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.

Nakon velikog koraka koji je u ime zapadne civilizacije napravila stara Grčka pred više od dva tisućljeća navikli smo znanstveno objašnjenje svijeta prihvaćati kao jedino ispravno, dok smo sva ostala moguća rješenja gotovo uvijek gledali ispod oka pa čak i zatirali u plamenu.

Danas, kada smo suočeni s idejom stvarnosti koja je, gotovo paradoksalna uvriježenom mišljenju proizišla iz našeg empirijskog razumijevanja svijeta, postavlja se pitanje u kojoj mjeri znanost zaista odgovara stvarnosti, odnosno koliko su točne (istinite) teorije koje opisuju stvarni svijet (realitet). Pred ovim pitanjima naći ćete se zavirite li u knjigu Andreja Ulea *Znanost i realizam*.

Koliko-toliko oblikovani pojam znanosti po prvi put nalazimo kod Aristotela. Njegovu teoriju znanja možemo bez sumnje nazvati realizmom znanosti s obzirom da on, preko učenja o silogizmu, razvija paralelu između logičkih razloga na strani mišljenja i zbiljskih uzroka u stvarnosti.

S druge strane, već nam površna analiza suvremenih znanstvenih teorija i povijesti znanosti u posljednjih stotinu godina pokazuje da je udio (razumljivih?) formalno-matematičkih konstrukcija bez odgovarajućih slika tih konstrukcija u stvarnosti sve veći. I ako tu pojavu grubo odredimo kao antirealizam znanosti, zatičemo se pred pitanjem: »Što još možda vrijedi (i mora vrijediti) kako bi znanost kao racionalna spoznaja uopće bila moguća, a što je potpuno izgubljeno, te time opovrgava pretpostavku o sukladnosti spoznavajućeg uma i stvarnosti?« (1.1)

Ukoliko ono što nam znanstveni iskazi govore o svijetu prihvatimo kao pouzdano, zapravo tvrdimo da je moguće povući (više ili manje približnu) paralelu između dobro potvrđenih znanstvenih iskaza i činjenica svijeta, tj. »između dijelova tih iskaza kojima semantički pripisujemo referenciju i onoga što u svijetu postoji.« (4.2) Takvo realističko shvaćanje razumljeno u jednoj svojoj krajnosti zapravo znači da znanstvenici (znanstvene teorije) smatraju postojećim upravo ono što tvrde kao znanstvenu istinu ili v. Fraassenovim riječima: »Znanstvene nam teorije pripovijedaju doslovno istinitu priču o tome što je svijet, i prihvaćanje znanstvene teorije uključuje uvjerenje koje je barem približno istinito.«

No ovakva dva shvaćanja su dvije krajnosti; većina teorija o otološkoj relevantnosti znanstvenih iskaza kreće se između polova krajnjeg realizma i krajnjeg antirealizma znanosti. I sam autor zastupa određeno kompromisno stajalište iako ga ne iznosi baš hrabro. »Sam zastupam skeptično stanovište glede sukladnosti spoznavajućeg uma i svijeta koje nazivam relativnim realizmom znanosti stoga jer je riječ samo o sukladnosti znanstvenih teorija

samo s onom slikom svijeta koju pružaju temeljnije paradigme neke znanosti, a ne o sukladnosti sa svijetom kao takvim.« (1.1)

Problem koji iskrsava već na samom početku rasprave o znanstvenom (anti)realizmu jest poteškoća, pa čak i normativno-praktička gledišta realizma i antirealizma. Realisti npr. utemeljuju svoju tezu težnjom znanosti za istinom i boljim teorijama i brane svoje gledište kao idealnu normu znanstvenika i njegovo prikladno misaono oruđe u odnosu spram svijeta dok se antirealisti hrabro pozivaju na vjernost načelima ontološke skromnosti i iskustvo. Većina rasprava o znanstvenom realizmu gubi na svojoj kvalitetu te se kreće na jednom naivnom nivou, jer je u središtu pažnje npr. pitanje da li i kako možemo zaključivati na postojanje neopazivih suština ili već nešto slično.

»Istinski filozofski značaj pitanja o tome, čemu u stvarnosti odgovaraju (ako uopće) teorijske konstrukcije znanstvenih teorija jest u tome, što niz znanstvenih otkrića i teorija radikalno opovrgava univerzalnost naših temeljnih pojmova i jezičnih kategorija, pa čak i osnovnih jezičko-logičkih oblika mišljenja i govora. Tako, na stanovit način, ostajemo nijemi. To znači, da se čovjekovo odnošenje na stanja i položaje stvari zaustavlja na nekom pragu na kojem si predmetnosnom intencionalnošću više ne možemo pomoći. Ako je granica odnošenja na stanja stvari ujedno i granica svijeta, tada stvarnost, koja to nadilazi, na neki način više i nije svijet.« (4.3)

Dakle, osnovni filozofski izazov dileme znanstveni realizam/antirealizam jest zapravo ontološki – u spoznaji da je svijet postojećeg zasnovan na nečemu što radikalno više nije svijet i o čemu, na određeni način, nije više moguće odrediti niti bit niti nebit – niti ono postojeće niti ono nepostojeće. Jer, čini se da ono što je u osnovi svijeta ipak nije sasvim nedostupno spoznaji i čovjekovoj praksi.

Dokaz za to je kako se naprimjer, usprkos velikim promjenama znanstvenih paradigmi, ipak zadržavaju matematički oblici nekih zakona. A upravo to, dakle činjenica da na nekim mjestima možemo koristiti samo matematičke modele za izlaganje pojava o kojima se raspravlja, nije znak nerealnosti tih teorija (kako to antirealisti tvrde), već je radije znak osobite realnosti tih teorija. Znak, koji međutim ne smijemo zamjenjivati dokazom njihove realnosti, jer ono što bi se u takvim slučajevima dokazivalo jezički i misaono uglavnom nije moguće izreći ili opisati.

»Stvarnost koja uokviruje svijet dublja je od one predodžbe stvarnosti koja joj prethodi što su nam je dosada nudile različite metafizike ili transcendentalne filozofije. Ove su se predodžbe, unatoč svim spekulacijama, još uvijek oslanjale na modele stvarnosti dostupne kombinaciji osjetilnih iskustva i diskurzivnih struktura. Ideja stvarnosti, koja uokviruje fenomenalni svijet i koju su pomoću matematičkih ticala i nekih rubnih eksperimenata doticale suvremene znanosti načelno je, dakle, paradoksalna za naš jezik, razum, um, premda između ostalog pripomaže da uzmognemo sići iz paradigmi 'svojeg svijeta'. U tom slučaju na sebe i svoj svijet gledamo nekako izvana, sa stanovišta očigledno potpuno a-čovječnosti, pa čak i ne-prirodnosti. A možda je upravo to tako iznimno potrebno današnjim ljudima, kako bi u svom svijetu sačuvali ono što je istinski vrijedno postojanja i življenja.« (4.4)